

Вознюк Андрій Андрійович – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник наукової лабораторії з проблем розкриття та розслідування злочинів Національної академії внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ВИЗНАЧЕННЯ МЕТИ ЗЛОЧИННОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

Розглянуто питання різного застосування законодавства про кримінальну відповідальність щодо визначення мети злочинної організації як її обов'язкової кримінально-правової ознаки.

Ключові слова: злочинна організація; банда; терористична організація; мета злочинної організації; кримінально-правові ознаки організованих злочинних об'єднань.

Рассмотрены вопросы неодинакового применения законодательства об уголовной ответственности относительно определения цели преступной организации как ее обязательного уголовно-правового признака.

Ключевые слова: преступная организация; банда; террористическая организация; цель преступной организации; уголовно-правовые признаки организованных преступных объединений.

The article considers the issues of unequal application of legislation on criminal responsibility for defining the purpose of a criminal organization as its mandatory criminal-legal characteristics.

Keywords: criminal organization; a gang; a terrorist organization; the purpose of a criminal organization; the code of criminal-legal signs of organized criminal associations.

Кваліфікація злочинів, учинених злочинними об'єднаннями, вимагає, насамперед, установлення їх ознак, що надають можливість органам досудового розслідування та суду розмежувати організовані форми співучасті та правильно кваліфікувати вчинені ними кримінальні правопорушення.

Однією з обов'язкових кримінально-правових ознак злочинної організації є мета її створення, навколо якої ведеться наукова дискусія, зокрема у працях В. М. Бурдіна, Л. М. Демидової, Г. П. Жаровської, І. В. Іваненка, О. Ф. Ковітіді, Є. К. Марчука, А. М. Мельникова, В. О. Навроцького, З. А. Тростюк, Р. Л. Чорного, Р. М. Яновича та ін. Однак проблема однозначного розуміння мети створення злочинної

організації так і не знайшла свого розв'язання у Кримінальному кодексі (КК) України.

Метою статті є пошук шляхів розв'язання проблем законодавчого визначення мети злочинної організації як обов'язкової кримінально-правової ознаки цієї форми співучасті.

У теорії кримінального права існує колізія у визначенні мети злочинної організації. Відповідно до ч. 4 ст. 28 КК України, метою злочину, учиненого злочинною організацією, є спільна діяльність з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації, або керівництво чи координація злочинної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так й інших злочинних груп. Таким чином, мету злочинної організації утворюють такі альтернативні елементи: безпосереднє вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації; керівництво чи координація злочинної діяльності інших осіб; забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так й інших злочинних груп.

Водночас, згідно з КК України, метою створення злочинної організації є вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину (ч. 1 ст. 255). Організація, керівництво чи сприяння зустрічі (сходці) представників злочинних організацій або організованих груп здійснюється для розроблення планів і умов спільного вчинення злочинів, матеріального забезпечення злочинної діяльності чи координації дій об'єднаних злочинних організацій або організованих груп.

Таким чином, у Загальній частині КК України мету визначено значно ширше, ніж в Особливій частині. Крім того, неоднозначно в ч. 4 ст. 28 та ч. 1 ст. 255 КК України визначено мінімальну кількість злочинів, для вчинення яких може створюватися злочинна організація [1, с. 97–98]. Це утворює колізію, яка є помилкою законодавця і водночас проблемою, тобто суперечливою ситуацією, що виступає у вигляді протилежних позицій у поясненні такого кримінально-правового явища як злочинна організація та потребує адекватної теорії для її розв'язання [2, с. 85].

Мету злочинної організації в науці визначають по-різному: як заняття злочинною діяльністю, тобто вчинення декількох (найчастіше невизначеної кількості) злочинів, або одного злочину, дуже значного і складного за виконанням, у процесі підготування до якого укладаються стійкі форми злочинних зв'язків, виробляються методи і прийоми злочинної діяльності (О. Ф. Ковітіді) [3]; як учинення одного чи багатьох тяжких злочинів, керівництво чи координація злочинної діяльності або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так й інших злочинних груп (А. М. Мельников) [4, с. 15]; як заняття спільною злочинною діяльністю з метою безпосереднього вчинення злочинів учасниками організації, керівництва чи координації злочинної діяльності інших осіб або забезпечення функціонування як самої злочинної

організації, так й інших злочинних груп (Г. П. Жаровська) [5, с. 15]; як учинення тяжких або особливо тяжких злочинів як промислу (Є. К. Марчук) [6, с. 11]; як учинення одного або декількох тяжких чи особливо тяжких злочинів (Л. М. Демидова) [7, с. 11]; як учинення тяжкого (тяжких) чи особливо тяжкого (тяжких) злочину (злочинів) (Р. Л. Чорний) [8, с. 12]; як учинення кількох злочинів, або одного злочину, підготування до якого здійснюється протягом тривалого часу (Р. М. Янович) [9, с. 203]; як учинення двох чи більше злочинів (В. О. Навроцький) [10, с. 272–273]; як учинення тяжких або особливо тяжких злочинів (В. М. Бурдін, З. А. Тростюк) [11, с. 150; 12, с. 133].

Аналіз зазначених поглядів дає підстави стверджувати, що позиції вчених відрізняються як щодо кількості, так і щодо категорій учинених злочинів. Одні вчені пропонують визначити мету створення злочинної організації як вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину, інші – тяжких або особливо тяжких злочинів, а треті – як одного, так і декількох тяжких або особливо тяжких злочинів.

Лише окремі вчені припускають можливість створення злочинної організації з метою вчинення одного злочину. Однак такий злочин потребує тривалої підготовки. Так, О. Ф. Ковітіді вважає, що злочинні співтовариства створюються для заняття злочинною діяльністю, тобто для вчинення декількох (найчастіше невизначеної кількості) злочинів, або якщо й одного злочину, то дуже значного і складного за виконанням, у процесі підготування до якого укладаються стійкі форми злочинних зв'язків, виробляються методи і прийоми злочинної діяльності [3]. На думку Р. М. Яновича, як банда, так і злочинна організація – це об'єднання, що створюється для злочинної діяльності, тобто вчинення кількох злочинів або одного злочину, підготування до якого здійснюється протягом тривалого часу, що свідчить про стійкість об'єднання [9, с. 203].

Водночас більшість учених є прихильниками визнання об'єднання злочинною організацією у разі її створення для вчинення декількох злочинів. Так, Г. П. Жаровська зазначає, що, оскільки вчинення тяжких чи особливо тяжких злочинів є видом злочинної діяльності й відповідно звужує мету створення злочинної організації, для ширшого тлумачення цього поняття метою створення злочинної організації слід вважати заняття злочинною діяльністю [5, с. 9]. Безумовно, злочинна організація здебільшого створюється з метою вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів. Однак законодавець у ст. 255 КК України встановив кримінальну відповідальність за вчинення одного злочину. Така позиція сприяє ефективності документування організованої злочинної діяльності, оскільки легше довести факт створення злочинної організації з метою вчинення одного злочину, ніж декількох. Після початку підготовчих дій з приводу вчинення першого тяжкого чи особливо тяжкого злочину необхідно вжити максимум зусиль для припинення діяльності організованого злочинного об'єднання. Крім того, ця позиція відповідає головним завданням КК, оскільки дає можливість не лише забезпечити

правову охорону найважливіших об'єктів суспільних відносин від злочинних посягань, але й запобігти злочинам, учиненим учасниками злочинних організацій. Ця законодавча конструкція жодним чином не звужує природу такої форми співучасті як злочинна організація і дає можливість притягнути до кримінальної відповідальності її учасників за вчинення як одного, так і декількох тяжких або особливо тяжких злочинів.

В. О. Навроцький пропонує вважати обов'язковою ознакою будь-якого виду злочинної організації фактичне вчинення або наявність мети скоєння двох чи більше злочинів. Для підтвердження цієї позиції він наводить такі аргументи: статті Загальної частини КК поширюються на всі відповідні положення Особливої частини КК; окремі випадки (регламентовані статтями Особливої частини КК) не можуть виходити за межі загальних правил, винесених у Загальну частину КК. Існування статей Особливої частини КК, які вирішують певні питання інакше, ніж статті Загальної частини, можна припустити лише тоді, коли є якийсь інше положення Загальної частини, що допускає такий виняток (чого в чинному законодавстві не передбачено); частина 4 ст. 28 КК України стосується всіх статей Особливої частини, що регламентують відповідальність за діяльність злочинних організацій. У КК немає жодної норми, яка передбачала б можливість по-різному тлумачити поняття, позначені одними і тими ж термінами; при колізії між статтями Загальної та Особливої частин слід віддавати пріоритет першим з названих; наявну невідповідність неможливо усунути, згідно з нормами чинного кримінального законодавства, адже це суперечливість закону, допущена самими законодавцем; положення, закріплені в ч. 4 ст. 28 КК України, є більш пільговими, сприятливими щодо особи, дії якої кваліфікуються, ніж ті, що закріплені у статтях 255, 257 КК України. Тому слід керуватися загальним правилом про те, що сумніви, незрозумілості, суперечності закону вирішуються на користь особи, стосовно якої застосовується закон; б) міркування, згідно з якими банда, злочинна організація може створюватися і для вчинення якогось одного посягання, утратили актуальність і не мають підтвердження в чинному КК [10, с. 272–273].

Однак, на наш погляд, наявну невідповідність можна усунути, але шляхом унесення змін до ч. 4 ст. 28 КК України. Аргументом на користь цього є твердження, що ч. 4 ст. 28 та ст. 255 КК України конкурують між собою як загальна та спеціальна норми. У такому разі необхідно застосовувати загальновідоме правило – при конкуренції загальної та спеціальної норми застосовується спеціальна норма. У зв'язку з цим, слушним є твердження Р. Л. Чорного, який наголошує на недоцільності виділення як складової стійкості банди, налаштованості її учасників на довготривалу злочинну діяльність чи створення банди з метою вчинення двох або більше злочинів. Його висновок ґрунтується на аналізі теоретичних поглядів учених, матеріалах судової практики та положеннях Загальної та Особливої частин КК України. Він також поділяє міркування, згідно з якими ч. 3 і 4 ст. 28 КК України співвідносяться зі ст. 257 КК

України як загальні та спеціальна норми, при конкуренції яких застосовується норма спеціальна [8, с. 12].

З. А. Тростюк зазначає, що така ознака злочинної організації як стійкість має створюватися для скоєння щонайменше двох тяжких або особливо тяжких злочинів [12, с. 133]. С. О. Єфремов указує на те, що ознака стійкості злочинної організації (співтовариства) розуміється, головним чином, як багаторазовість учинених або задуманих злочинів, як злочинна діяльність, здійснювана протягом досить тривалого часу [13, с. 41–42]. Певні зауваження можна висловити і щодо цих позицій учених.

Створення злочинної організації з метою вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину виключає стійкість цього об'єднання. Водночас наявність умислу лише на вчинення двох і більше тяжких або особливо тяжких злочинів та вчинення декількох підготовчих дій також не свідчить про стійкість організації.

Однак стійкість об'єднання можуть засвідчити факти його функціонування у формі організованої групи з відносно постійним складом учасників. Тобто про стійкість може свідчити факт учинення злочинів учасниками організованої групи, що трансформувалася в злочинну організацію.

Фактично злочини, що утворюють мету діяльності злочинної організації, починають обраховуватися з моменту досягнення інших ознак злочинної організації, зокрема відповідної кількості учасників та ієрархії. Об'єднання необхідно визнавати злочинною організацією, якщо воно має на меті вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину та характеризується всіма іншими загальнообов'язковими кримінально-правовими ознаками злочинної організації.

До обов'язкових ознак стійкості слід віднести попередню злочинну діяльність (спільну діяльність, що передує початку вчинення першого злочину, готування до злочину, різні організаційні заходи), тривалість функціонування об'єднання [14, с. 20]. Злочинне об'єднання слід визнавати стійким, якщо його учасники вчинили два і більше злочини. Об'єднання можна визнавати стійким, якщо воно проіснувало певний період після вчинення першого злочину і його учасники здійснюють підготування до іншого (інших) злочину (злочинів).

Відповідно до положень Особливої частини КК України, метою створення злочинної організації є вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину (ч. 1 ст. 255), а метою організації банди – напад на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб (ст. 257). Наявність мети на вчинення декількох злочинів унеможливить застосування статей 255, 257 КК України, у разі доведення мети вчинення лише одного злочину.

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» від 20 березня 2003 року, терористична організація створюється з метою здійснення терористичної діяльності [15]. Насамперед, терористична діяльність – діяльність, яка охоплює: 1) планування, організацію,

підготування та реалізацію терористичних актів; 2) підбурювання до вчинення терористичних актів, насильства над фізичними особами або організаціями, знищення матеріальних об'єктів у терористичних цілях; 3) організацію незаконних збройних формувань, злочинних угруповань (злочинних організацій), організованих злочинних груп для вчинення терористичних актів, як і участь у таких актах; 4) вербування, озброєння, підготовку та використання терористів; 5) пропаганду і поширення ідеології тероризму; 6) фінансування та інше сприяння тероризму [15]. На підставі аналізу цих понять можна стверджувати, що терористична організація створюється з метою вчинення декількох злочинів, наприклад, з метою планування, організації, підготування та реалізації терористичних актів. Таким чином, злочинну організацію, що має на меті вчинення одного терористичного акту, відповідно до наявних законодавчих положень, не можна визнавати терористичною. Така позиція є неприйнятною, оскільки терористичний акт є злочином, що потребує не лише тривалої та складної підготовки, а й створення відповідного злочинного об'єднання, зокрема організованої групи чи злочинної організації.

На наш погляд, злочинна організація може створюватися з метою вчинення одиничного продовжуваного або триваючого злочину, що триває чи продовжується протягом значного часу. Так, наприклад, такий особливо тяжкий злочин як заняття гральним бізнесом (ст. 203-2 КК України) може бути вчинений у формі організації, проведення та надання можливості доступу до азартних ігор [16]. При цьому останні дві форми дають підстави віднести цей злочин до продовжуваних. До таких злочинів можна віднести й шахрайство, учинене способом фінансової піраміди, що, як правило, має тривалу стадію підготовчих дій.

Таким чином, у кримінальному законодавстві необхідно закріпити положення, відповідно до якого кримінальна відповідальність настає лише у разі створення злочинної організації і для вчинення одного злочину. Така позиція повинна стосуватися всіх без винятку видів злочинних організацій, зокрема передбачених статтями 255, 257, 258-3 КК України. У подальших розробках необхідно дослідити інші складові мети створення злочинної організації, зокрема ті, що стосуються категорії злочинів, учинених учасниками злочинних організацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вознюк А. А. Концептуальні проблеми кримінальної відповідальності за злочини, пов'язані зі створенням та участю в організованих групах і злочинних організаціях / А. А. Вознюк // Актуальні проблеми юридичної науки очима молодих вчених : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Донецьк, 24 лют. 2012 р.) : матеріали у 2 ч. – Донецьк : ІД-Кальмиус, 2012. – Ч. 1. – С. 97–98.

2. Вознюк А. А. Проблема кримінального права: поняття та види / А. А. Вознюк // Кримінальна юстиція в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку: Вісник Луган. держ. ун-ту внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. – 2010. – Спеціальний випуск № 6. – [у 3 ч. – Ч. 1.]. – С. 84–90.

3. Ковітіді О. Ф. Інститут співучасті у кримінальному праві України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / О. Ф. Ковітіді. – Х., 1999. – 18 с.

4. Мельников А. М. Кримінальна відповідальність за вчинення злочину групою осіб: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / А. М. Мельников. – К., 2004. – 18 с.

5. Жаровська Г. П. Співучасть у злочині за кримінальним правом України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Г. П. Жаровська. – К., 2004. – 19 с.

6. Марчук Є. К. Кримінологічна та кримінально-правова характеристика злочинних організацій: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Є. К. Марчук. – Х., 1998. – 22 с.

7. Демидова Л. М. Кримінальна відповідальність за створення злочинної організації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Л. М. Демидова. – Х., 2003. – 21 с.

8. Чорний Р. Л. Бандитизм за кримінальним правом України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Р. Л. Чорний. – К., 2005. – 27 с.

9. Янович Р. М. Деякі питання кримінальної відповідальності за створення злочинної організації та бандитизм / Р. М. Янович // Державотворення та правотворення в Україні: проблеми та перспектива: матеріали Першої звітної наукової конференції. – Л., 2007. – С. 203–204.

10. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації: [навч. посіб.] / Навроцький В. О. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 704 с.

11. Бурдін В. М. Окремі питання кримінальної відповідальності за створення злочинних організацій за новим КК України 2001 року / В. М. Бурдін // Вісник Львів. ін-ту внутр. справ при Національній академії внутрішніх справ України. – № 2 (1). – Додаток. Кримінальний кодекс України 2001 р. (проблеми, перспективи та шляхи вдосконалення кримінального законодавства): матеріали наук.-практ. конф. 4–5 квіт. 2003 р. – Л.: ЛІВС при НАВС України, 2003. – С. 149–151.

12. Тростюк З. А. До проблеми єдності термінології у Кримінальному кодексі України / З. А. Тростюк // Вісник Львів. ін-ту внутр. справ при Нац. акад. внутр. справ України. – № 2 (1). – Додаток. Кримінальний кодекс України 2001 р. (проблеми, перспективи та шляхи вдосконалення кримінального законодавства): матеріали наук.-практ. конф. 4–5 квіт. 2003 р. – Л.: ЛІВС при НАВС України, 2003. – С. 131–134.

13. Єфремов С. Організовані злочинні угруповання в теорії вітчизняного кримінального права / С. Єфремов // Вісник прокуратури. – 2002. – № 5 (17). – С. 37–42.

14. Вознюк А. А. Стійкість у системі ознак організованих злочинних об'єднань / А. А. Вознюк // Актуальні проблеми розкриття та розслідування злочинів : зб. наук. праць за матеріалами наук.-практ. конф. (Київ, 29 берез. 2012 р.). – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2012. – С. 18–23.

15. Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20 берез. 2003 р. № 638-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/638-15>.

16. Про заборону грального бізнесу в Україні : Закон України від 15 трав. 2009 р. № 1334-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1334-17>.